

Zuid-Hollandse ringslangen uiteindelijk allochtoon

Arjan van der Lugt & Bart Siebelink

In Nederland zijn de belangrijkste ringslangpopulaties van oorsprong bekend van de gebieden waar hogere zandgronden grenzen aan veengebieden en/of doorsneden worden door beekdalen. In Zuid-Holland komen deze combinaties niet voor. Het dichtstbijzijnde bolwerk is de Utrechtse Heuvelrug. Toch worden er al minstens 84 jaar ringslangen in Zuid-Holland waargenomen. Er is zelfs een vondst van rond de geboorte van Christus. Is het dan altijd een Zuid-Hollands reptiel geweest? Wij menen van niet. Het Zuid-Hollandse landschap is waarschijnlijk gedurende lange periodes niet geschikt geweest voor de ringslang. Dit is het pas geworden na grootschalig menselijk ingrijpen. Momenteel kent de provincie drie populaties.

De eerste vondsten

De oudst bekende aanwijzing voor ringslangen in Zuid-Holland, zijn restanten van eischalen die zijn aangetroffen tijdens een opgraving bij Schiedam. Ze zaten in een mesthoop van een boerderij uit de 1e of 2e eeuw na Christus. Aan de hand van de leerachtige structuur van het clusterde eischalen is vastgesteld dat de eischalen afkomstig zijn van een ringslang (schriftelijke mededeling Axel Groenveld).

Leiden

De oudste gedocumenteerde ringslangwaarneming dateert pas van achttien eeuwen later. In 1918 wordt er in Leiden een dier gevangen bij een sloot aan de Marewijk. Vermoedelijk in dezelfde periode wordt er nog een ringslang gezien in Leiden, maar dat is volgens de waarnemer een ontsnapt exemplaar. Achttien jaar later meldt ds. Nauta weer een ringslang in Leiden. De dominee blijkt een kenner te zijn. Hij stelt vast dat de kleurtekening van het dier afwijkt van de inheemse exemplaren. De laatste Leidse ringslang wordt in 1964 gezien. Dat zelfde jaar wordt er ook een dier signaleerd in het naburige Koudekerk aan den Rijn.

Den Haag

Ook van de regio Den Haag zijn ringslangen bekend. In 1952 wordt er één gezien in Rijswijk. Een jaar later wordt er een gevangen in Voorschoten. Volgens Van de Bund

(1964) zou de soort ook in Den Haag zelf zitten. Van 1960 tot 1974 worden regelmatig ringslangen gezien in het Westduinpark bij de Laan van Poot.

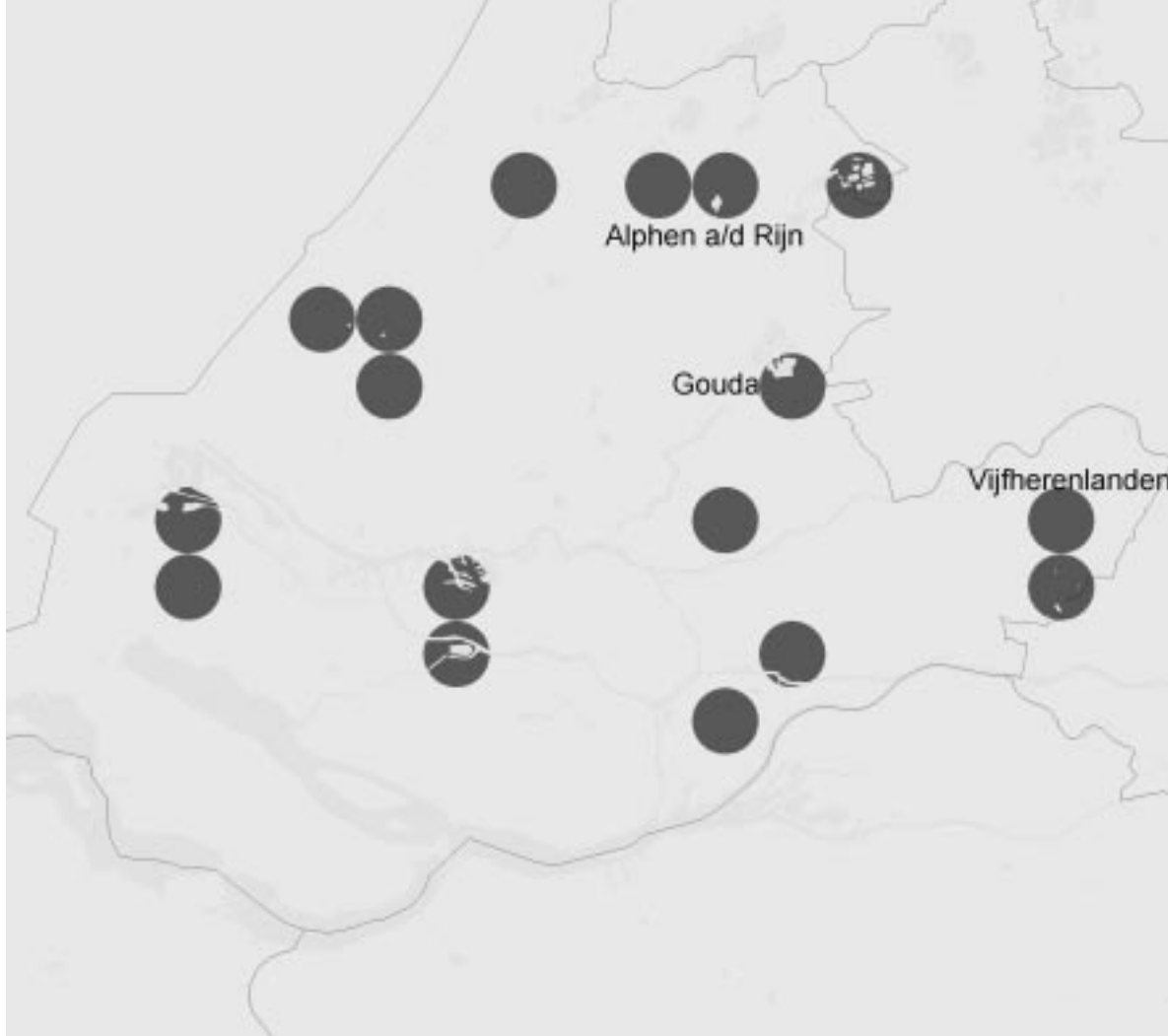
Gouda

Gouda geniet ook een zekere historie op ringslangengebied. In 1949 worden enkele dieren waargenomen aan de oostkant van deze stad. De tweede gedocumenteerde Goudse waarneming is van 1976. Een dier is gevangen op het spoorwegemplacement en losgelaten in het dicht bij gelegen Veerstablok. Midden in de Krimperwaard in de buurt van Berkenwoude zijn begin jaren 70 regelmatig ringslangen gezien. Later in de tachtiger jaren wordt de ringslang weer gemeld van Gouda.

De herkomst van de Goudse ringslangen is naar alle waarschijnlijkheid terug te voeren op de vrijlating, eind jaren dertig, van enkele tientallen exemplaren die waren gekweekt door de Goudse terrariumhouder Jacob Cozak (A. Scheygrond, 1990) Daarvoor was de soort volgens Scheygrond in de Goudse streek 'volstrekt onbekend'.

Het archief bevat tenslotte ook een aantal incidentele waarnemingen. Zo wordt er in 1953 een ringslang gezien bij Dordrecht. In 1960 zou er een gezien zijn in de Nieuw-

Figuur 1.
 Waarnemingen t/m
 1985 (allen op uur-
 hokbasis in grijs,
 5* 5 km).

koopse Plassen. Alphen aan den Rijn verwelkomt zijn eerste exemplaar in 1963 bij het Aarkanaal. Het jaar daarop wordt er een ringslang doodgereden bij Rockanje. In Sliedrecht wordt in 1975 een ringslang gedood. In 1971 wordt er een ringslang gezien aan de Lingedijk bij Kedichem. In 1975 duikt er een op in Delft. In 1983 is er een ringslang in Oostvoorne en hetzelfde jaar wordt er tot twee keer toe een ringslang gezien bij Portugaal.

De huidige verspreiding van de ringslang

Na 1985 ziet de verspreidingskaart van de ringslang in Zuid-Holland er volledig anders uit. Waar voorheen vooral losse waarnemingen het beeld bepaalden, tekenen zich na 1985 ook drie duidelijke concentratiegebieden af. Te weten Gouda, de Vijfherenlanden en een recreatiegebied bij Alphen aan den Rijn (zie figuur 2).

Gouda

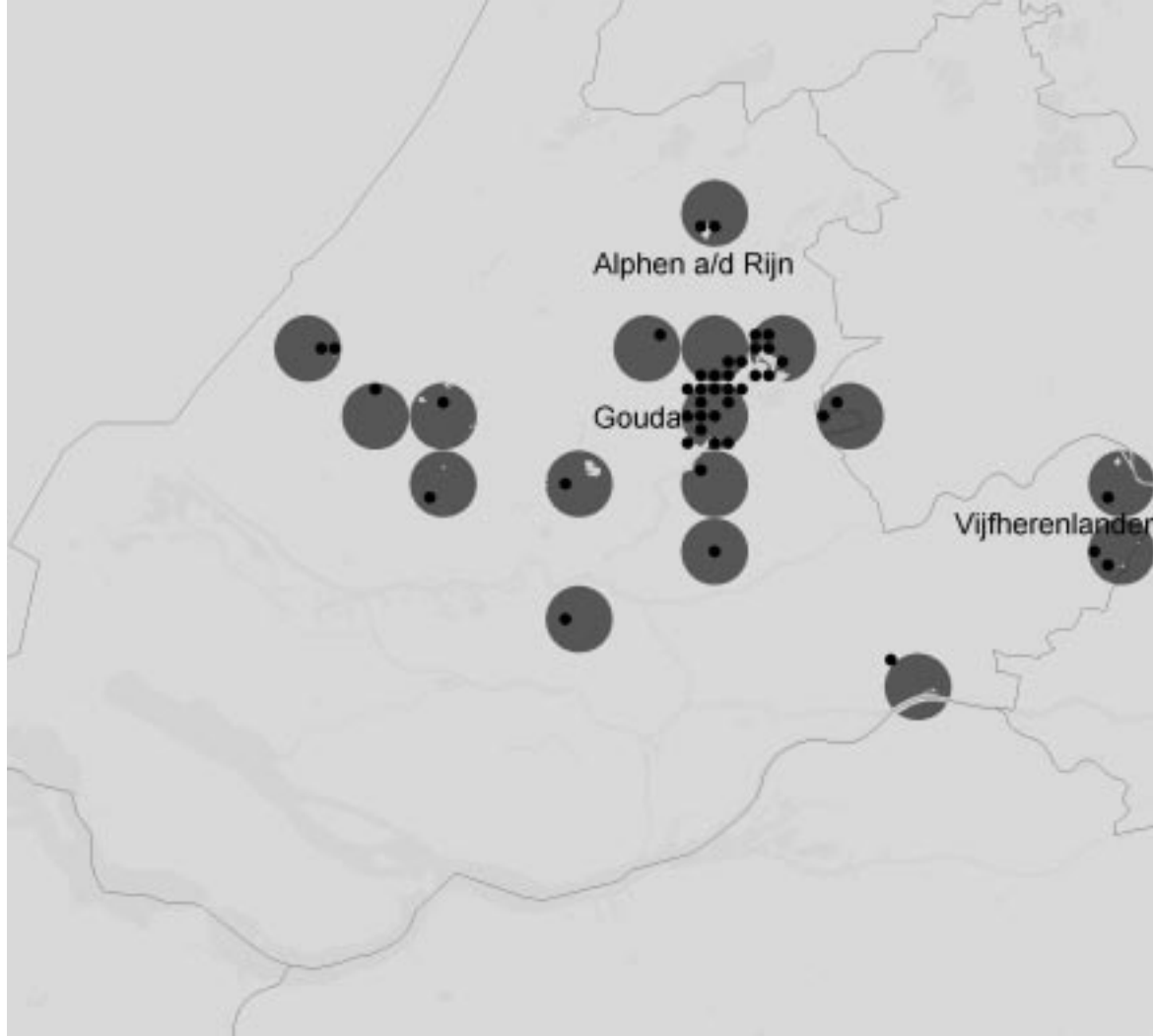
De grootste populatie ringslangen van Zuid-Holland bevindt zich rondom Gouda. Kerngebieden zijn: recreatiegebied Het Weegje, het park Noorderhout met de aanliggende woonwijk Bloemendaal en het recreatiegebied de Reeuwijkse Hout. In het Noorderhout zijn tot op heden ruim 70 verschillende ringslangen waargenomen. In de Reeuwijkse Hout zijn momenteel 78 ringslangen vastgesteld. Van het Weegje is niet veel bekend.

Tot op heden is er geen uitwisseling tussen deze drie kerngebieden aangetoond. Wel is er sprake van migratie uit de kerngebieden. Zo zijn er, weliswaar zeer sporadisch, ringslangen waargenomen in de Bloemendaalse polder die ten noorden van Gouda ligt. In 1997 is er een ringslang doodgereden in, het weer iets noordelijker gelegen, Boskoop. Vanuit kerngebied de Reeuwijkse Hout trekken

ringslangen door de Reeuwijkse plassen. Met name uit het noordelijk deel van het plassengebied komen verschillende waarnemingen. Vanuit het Weegje is meermalen gezien dat ringslangen de Gouwe probeerden over te zwemmen. De hoge beschoeiing van de Gouwe belemmert de dieren om aan land te gaan. Inmiddels zijn er enkele ringslang-vriendelijke opstapplaatsen in de Gouwe aangelegd. De tunnelwerking van de Gouwe kan overigens heel goed het lokale voorkomen van de ringslang in de Krimpenerwaard verklaren. In deze polder, die ten zuiden van Gouda ligt, worden de laatste jaren geregeld ringslangen gezien. En wel precies op het punt waar de Gouwe, via het Gouwe-kanaal, uitkomt in de beter toegankelijke Hollandse IJssel. Hier ligt aan de IJsseldijk een boerderij waar pasgeboren ringslangetjes zijn gezien (fam. Pont mond. med.).

Alphen aan den Rijn

In 1983 verscheen er in het Leids Dagblad een berichtje dat de politie van Alphen aan den Rijn bij een onderzoek naar een serie inbraken per toeval stuitte op een 19-jarige slangenvanger. Hij bekende vijftig ringslangen te hebben uitgezet in het recreatiegebied van de Kromme Aar. Eerder had hij ze gevangen in de buurt van het Noord Italiaanse Ravenna. Volgens het berichtje was de jongen van mening dat er in Italië te veel slangen waren en hier te weinig. Een klopjacht van de Alphense politie heeft niet geresulteerd in het wegvangen van alle dieren. Er leven nog steeds ringslangen in het Kromme Aargebied. Ze worden jaarlijks geregeld gezien rond het Ooievaarsstation en enkele omliggende woonwijken. Wij hebben vijf dieren bestudeerd. Vier van deze vijf dieren hadden de typische gele lengtestrepen die kenmerkend zijn voor de ondersoort

Figuur 2.
 Waarnemingen
 1986-heden (grijs:
 uurhokken; zwart:
 kilometerhokken).

Natrix natrix persa. Het andere dier had veel weg van onze inheemse *Natrix n. helvetica*. *Persa* is een ondersoort die voorkomt in het zuidoosten van Europa. In de buurt van Ravenna leeft de ondersoort *helvetica*. De verklaring van de jonge slangenvanger, dat ze afkomstig zijn van Ravenna, lijkt dus niet overeen te stemmen met onze waarnemingen. Toch kan de jongen best de waarheid hebben verteld. Van *Natrix n. helvetica* is bekend dat sommige exemplaren gele lengte strepen hebben (Günter & Völkl, 1996). Zij beschrijven deze gestreepte ringslangen van een aantal plaatsen in Duitsland. Ook in Italië komen gestreepte *helvetica's* voor (Abram & Menegon, 1994). Het is echter wel merkwaardig dat verreweg de meeste Alphense dieren gestreept zijn. Wellicht vond de jongen dat er ook in andere Zuid Europese landen te veel ringslangen rond kropen.

Vijfherenlanden

Sinds een aantal jaren worden er geregeld ringslangen gezien in de grienden en schrale hooilanden van de polder Autena en de polder Over-Heicop. Vanaf 1996 zijn er ook ringslangmeldingen van het plaatsje Schoonrewoerd. Volgens een betrouwbare bron (schriftelijke mededeling G. Smit) zijn in 1978 in totaal 11 ringslangen uitgezet in de polder Over-Heicop. De dieren waren afkomstig van een terrein dat tussen het zwembad Oude Rijn en de Uithof in lag. Dit terrein moest wijken voor de aanleg van de snelweg A 27. Indertijd is om deze snelweg veel te doen geweest. Het doorkruiste het natuurgebied de Amelissewerd waar dit terreintje ook deel van uitmaakte.

De verschillende waarnemingen wijzen uit dat de ringslang zich heeft weten te handhaven in het griendengebied en zelfs heeft weten uit te breiden. De polder Autena ligt

enkele kilometers ten noorden van het uitzetgebied. Schoonrewoerd ligt ongeveer een kilometer ten zuiden van het uitzetgebied. Het lijkt erop dat de 11 ringslangen zeer succesvol zijn geweest. Helaas komen er maar sporadisch waarnemingen binnen van ringslangen in dit gebied. We kunnen geen indicatie geven van de grootte en de verspreiding van deze populatie. Vooralsnog ziet het er naar uit dat hier een beperkt aantal dieren leeft in een relatief groot verspreidingsgebied. De levensvatbaarheid van de populatie zal nog moeten blijken.

Overig

Aan het eind van de jaren 80 heeft er vermoedelijk een aantal ringslangen geleefd in een park bij Rijswijk. In 1988 is er voor het eerst een ringslang gezien. Een jaar later zijn er nog eens twee waarnemingen gedocumenteerd. Na 1989 is de ringslang er niet meer waargenomen. Incidentele waarnemingen zijn er van: Schiedam in 1988 en 1997, het Loetbos in 1990, Pijnacker in 1994 en Rotterdam-Zuid in 1998. Van Rotterdam zijn er overigens verschillende geruchten dat er ringslangen leven in een recreatiegebied bij de Rotte. De waarneming van het Loetbos is mogelijk een Goudse ringslang. Het Loetbos ligt midden in de Krimpenerwaard enkele kilometers van de Goudse populatie.

Geen natuurlijke populaties

Het is duidelijk dat er in Zuid-Holland stevig is geslept met ringslangen. Van de drie huidige populaties berusten er twee met zekerheid op uitzetting. De derde, de Goudse populatie, komt zo goed als zeker ook voort uit uitzetting. Ook de incidentele waarnemingen getuigen van een behoorlijk dierentuingehalte. Een leuk voorbeeld is de

Leidse dominee die in 1934 al opmerkt dat zijn gevonden exemplaar anders getekend is dan de inheemse ringslang. Het sluit naadloos aan bij het gegeven dat in de eerste helft van de vorige eeuw het houden van ringslangen in een terrarium al tamelijk verbreid was (Bergmans & Zuiderwijk, 1986). Scheygronds verklaring over Jacob Cozak is tekenend. En Schlegel (1862) beschrijft dat pogingen tot uitzetting al halverwege de 19e eeuw werden ondernomen. Hijzelf heeft met vrienden herhaalde keren, tevergeefs, geprobeerd om ringslangen uit te zetten in tuinen, weilanden en in de duinen. Volgens hem zou de ringslang geheel ontbreken in de kustprovincies. Eenmalige waarnemingen beschouwt hij als meegekomen met hooiladingen uit andere provincies. Blijkbaar werd er al meer dan een eeuw geleden niet echt geloofd in natuurlijke populaties in het westen van Nederland. De overwegend incidentele waarnemingen van voor 1985 bevestigen dit beeld in zoverre dat er inderdaad noch eerder, noch sindsdien ringslangen op deze plekken zijn gemeld. Uitzondering hierop vormen de waarnemingen van Den Haag. Vast lijkt de staan dat rond de jaren 50, 60 en begin 70 ringslangen hebben geleefd bij deze stad. In ieder geval was het natte duingebied bij de Laan van Poot blijkbaar geschikt voor deze dieren. Het is zeer aannemelijk dat de Haagse populatie net als die van Alphen aan den Rijn en de Vijfherenlanden uitgezet is. Schlegel, die gezien zijn waarnemingen de duinen rond Scheveningen goed kent, heeft het niet over ringslangen bij Den Haag.

De Goudse populatie bestaat al een geruime periode. Hoewel de status van deze populatie na zoveel jaren moeilijk is vast te stellen, is naar onze mening de verklaring van Scheijgrond zeer betrouwbaar. Zijn verhaal bevestigt het beeld dat alle andere waarnemingen eerder berusten op uitzetting of ontsnapping dan op relicten van natuurlijke populaties.

Het ontbreken van natuurlijke populaties in Zuid-Holland kan naar onze mening ook verklaard worden uit het gemis van een aantal factoren die bepalend zijn voor het voorkomen van de ringslang. De ringslang is tenminste afhankelijk van voldoende voedselaanbod, beschutting, een geschikte plek voor de ei-afzet en een droge vorstvrije overwinteringsplek. De oorspronkelijke biotopen hebben dit allemaal in de aanbieding. Maar in het Zuid-Hollandse polderlandschap zoals dat eeuwen geleden ontstaan is, zijn lang niet al deze voorwaarden terug te vinden. Met de hoge waterstanden wordt het al een probleem om in dit landschap een droge en vorstvrije winterslaapplaats te vinden. Zeker in de periode dat menselijk ingrijpen in het landschap nog minimaal was.

Maar hoe zit het dan met die opgegraven eischalen bij Schiedam? Als er in de eerste eeuw na Christus ringslangen in Zuid-Holland hebben geleefd dan lijkt het aannemelijk dat ze er altijd hebben gezeten. Deze redenering veronderstelt echter een constant, onveranderlijk landschap. En daarvan is in dit gebied allerminst sprake. Stijgingen en dalingen van de zeespiegel hebben het landschap in west Nederland gevormd. Zeespiegelstijgingen, transgressie-fases, hebben geresulteerd in periodes van overstromingen. Een bekende overstroming is de Sint Elisabethsvloed van 1421. Een andere vernietigende vloed overspoelde het land rond het einde van het Romeinse Rijk; ongeveer 400 na Christus. Waar mensen in het noorden wisten te overleven op terpen, was het westen van Nederland voor lange duur opgeslokt door de zee. Na een transgressie-fase kwam er een regressie-fase; de zee trok zich terug en geleidelijk herstelde het landleven zich weer. Het lijkt aannemelijk dat dieren als de ringslang in een rustige, droge periode via de rivierlopen de mondingen in

het westen hebben bereikt waar ze lokale, tijdelijke populaties konden vormen. Afzettingen van de rivieren, de hogere rivierduinen, hebben wellicht nog wat houvast gegeven. De eerste eeuw na Christus was zo'n rustige periode.

Cultuurvolger

Interessant blijft dan de vraag hoe het mogelijk is dat de ringslang zich nu wel weet te handhaven. De Goudse populatie bestaat vermoedelijk al langer dan 70 jaar en er zijn geen tekenen dat het dramatisch slecht gaat met de dieren. De populaties bij Alphen aan den Rijn en de Vijfherenlanden houden tot op heden ook stand. De ringslang is duidelijk deel gaan uitmaken van de Zuid-Hollandse fauna.

Dit succes heeft naar onze mening alles te maken met ingrijpende veranderingen in het landschap. In de vorige eeuw is Zuid-Holland behoorlijk op de schop gegaan. Het polderpeil is drastisch verlaagd en de opkomende verstedelijking heeft gezorgd voor kunstmatig reliëf. De mens heeft gezorgd voor opspuiterreinen, taluds, geluidswallen en andere verhogingen. Het aanbod van droge vorstvrije winterplaatsen is door menselijk toedoen fors toegenomen. De bebouwing van het oorspronkelijke veengebied heeft gezorgd voor allerlei kleinschalige elementen in het landschap. Er zijn parken, recreatie- en natuurgebieden ontwikkeld. Ze zorgden voor voldoende beschutting en voor voldoende voedselaanbod. Dieren die halverwege de 20e eeuw zijn uitgezet hadden dus een betere overlevingskans dan de dieren die in het begin van de eeuw zijn losgelaten. Het zwaartepunt van de Goudse populatie leeft bijvoorbeeld in de buurt van de geluidswal van de A12. Bij Alphen aan de Rijn (Kromme Aar) leeft de ringslang langs een aantal dijkes. De Haagse populatie heeft het wellicht zo lang vol gehouden omdat de duinen binnen kruipafstand waren.

Literatuur

- Abram, S. & M. Menegon, 1994. *Vipere e altri serpenti Italiani*, Trento.
- Bergmans, W. & A. Zuiderwijk, 1986. *Atlas van de Nederlandse Amfibieën en Reptielen*, KNNV-Uitgeverij.
- Böhme, H., 1999. *Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas*, Schlangen Zwei, Aula.
- Bund, C.F. van de, 1964. *Vierde Herpetogeografisch Verslag Nederlandse vereniging voor herpetologie en terrariumkunde 'Lacerta'*.
- Günther, R. & W. Völkl, 1996. Ringelnatter, in: Günther, R., 1996. *Die Amphibien und Reptilien Deutschlands*, Gustav Fischer Leidsch Dagblad, 1983. *Alphenaar laat 50 slangen los in Heemgebied*.
- Mörzer Bruijns, M.F. & R.J. Benthem, 1979. *Spectrum atlas van de Nederlandse Landschappen*, Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.
- Scheygrond, A., 1990. *Inventarisatie van Ringslangen*. Ingezonden brief in Milieu Actief 7/184.
- Schlegel, H., 1862. *De dieren van Nederland, Gewervelde dieren*, A.C. Kruseman, Haarlem.

Dankwoord

Graag willen wij Michiel van der Lugt en Pedro Janssen bedanken voor hun nuttige opmerkingen.

Arjan van der Lugt & Bart Siebelink

p/a Lambertusstraat 18
3062 WG Rotterdam
lopeslugt@hetnet.nl